

Роман Дрозд

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ТОВАРИСТВО У ПОЛЬЩІ В 1956–1990 рр.

У 1947 р. в рамках акції “Вісла” українське населення було депортоване з його рідних земель на західні та північні землі Польщі. Розпорощеним українцям заборонили не тільки повертатися, але й організувати своє культурно-освітнє та релігійне життя. Словом, їх було приречено на денаціоналізацію. Однак на початку 50-х років ХХ ст. наступило пом’якшення політики держави щодо національних меншин, у тому числі й українців. На цій хвилі 9 квітня 1956 р. у Варшаві скликано Організаційний комітет, завданням якого було підготувати загальнопольський з’їзд представників українського населення і заснувати Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ) з пресовим органом “Наше слово”. Статут товариства опрацював Остап Лапський.

16–18 червня 1956 р. у Варшаві відбувся I з’їзд УСКТ. У ньому взяло участь 239 представників української громади Польщі. На з’їзді обрано Головну управу, яку очолив Степан Макух. Заступниками стали Т. Марищук та М. Щирба, а головним секретарем Григорій Боярський. Відтоді при підтримці влади почалося творення теренових структур УСКТ. Ще в тому році сформовано 8 воєводських управ, 63 повітових і 119 гуртків, а до кінця 1958 р. – 74 повітові управи і 270 гуртків, що нараховували 7 тис. членів¹.

Делегати з’їзду вимагали від влади вирішення болючих для української громади проблем. Найповніші постулати на адресу уряду і комуністичної партії представили делегати з Вроцлавського і Зельногурського воєводств. Вони домагалися:

- 1) дозволу на добровільне повернення;
- 2) запевнення матеріальної допомоги у відбудові господарств тим, що повернуться;
- 3) введення обов’язкового навчання української мови в школах, у яких вчать українські діти;
- 4) відкриття середніх шкіл з українською мовою навчання;
- 5) повернення прав і свобод у виконванні релігійної практики в греко-католицькому обряді згідно з діючою конституцією;
- 6) видання щоденної української газети;
- 7) надання можливості направляти українців на навчання та на літні табори в УРСР;

¹ S. Zabrowarny. Geneza i początki działalności Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego // *Zeszyty Naukowe INP*. 1989. Nr 16. S. 137-138.

- 8) транслявання раз на тиждень по першій програмі Польського радіо передачі українською мовою;
- 9) сприяння студентам україністики Варшавського університету;
- 10) забезпечення українців у Польщі відповідною до їхньої чисельності кількістю посольських мандатів до сейму;
- 11) розгортання в ЗМІ систематичної роботи щодо формування в польському середовищі позитивного образу УСКТ і його діяльності;
- 12) доручити ГП УСКТ представляти і захищати інтереси українців Польщі².

Останній постулат більше стосувався з'їзду, ніж влади. Він мав однак принципове значення для майбутньої діяльності УСКТ. Українці – на противагу до влади – хотіли бачити в УСКТ захисника своїх інтересів у Польщі, а не пасивного виконавця доручень партійних органів. Влада, однак, була далека від заакцептування самостійності дій УСКТ, як, зрештою, і інших організацій меншин. Слід згадати, що в січні 1957 р. при ЦК ПОРП сформовано Комісію для справ національних меншин. Офіційно її завданням було координувати дії влади щодо національних меншин і надавати їм допомогу. Однак роль комісії обмежилася до накидання національним товариствам лінії партії. З часом, коли влада почала прагнути до побудови однонаціональної Польщі, комісію було ліквідовано.

Створення УСКТ збіглося у часі з політичними змінами в СРСР та Польщі. Це дозволило українцям домагатися справедливої оцінки акції “Вісла”, скасування декрету уряду від 27 липня 1949 р., який позбавляв їх залишеного майна, надання можливості повернутися на рідні землі, відправлення греко-католицьких богослужень і забезпечення мандатів у сеймі. Політична ситуація, яка виникла у Польщі, сприяла також тому, що УСКТ ставало самостійнішим і виступало як речник інтересів українців. Партійній і державній владі надавалася інформація про українські постулати і ставилася вимога їх реалізації. Однак треба підкреслити, що основною метою у тому часі стало повернення на рідні землі. Тиск був таким сильним, що це питання стало пріоритетним для УСКТ.

У квітні 1957 р. Секретаріат ЦК ПОРП прийняв ухвалу щодо зміцнення господарської діяльності українців на західних і північних землях та врегулювання індивідуальних і групових повернень. У ній передбачалося надання українцям всебічної допомоги у вигляді кредитів на загосподарювання, а також сприяння в розгортанні культурної і освітньої діяльності. В ухвалі подано рекомендації щодо пояснення необхідності проведення акції “Вісла” і нереальності вимог скасувати декрет від 27 липня 1949 р. Окрім того, наказувано поборювати всілякі прояви дискримінації українців³. У свою чергу питаннями повернень мала займатися комісія, яку сформовано 30 квітня 1957 р. Однак робота комісії Ткачова, як її назвали від прізвища уповноваженого уряду, мала на меті обмежене поселення українців у своїх колишніх господарствах. Остаточо 12 березня 1958 р. сейм прийняв за-

² Archiwum związku ukraińców w Polsce (далі – AZUwP). Zarząd Główny Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (далі – ZG UTSK). Protokół z I zjazdu UTSK z 16–18 czerwca 1956 r.

³ APS. KW PZPR. Sygn. 1245. Uchwała Sekretariatu KC PZPR w sprawie ukraińskiej mniejszości narodowej w PRL z kwietnia 1957 r.

кон, згідно з яким повернутися мали право тільки ті особи, які могли придбати господарство від держави шляхом купівлі. На практиці це означало обмеження повернення українців до одиничних випадків. За даними комісії Ткачова, від квітня 1957 р. до липня 1958 р. мало повернутися лише 20 тис. українців⁴. Ці повернення і до сьогодні мають виключно індивідуальний характер.

Ділянкою, на якій УСКТ і українське населення загалом добилися успіху, було шкільництво та аматорський художній рух. У 1957/1958 шкільному році діяли три початкові школи (83 учні), в тому числі одна з гуртожитком, а в наступному році вже шість шкіл (218 учнів), зокрема дві з гуртожитком. У 1956 р. утворено перший клас (53 учні) в педагогічному ліцеї в Бартошицях, а в наступному році було вже чотири середні школи (290 учнів), в тому учительські курси в Щеціні. Щодо вищого шкільництва можливості були дуже обмежені. В 1959/1960 р. на українській філології у Києві вчилася 6 осіб, а у Варшавському університеті – 18 осіб. Однак кількість “пунктів навчання”, де діти вчилися рідної мови, систематично зростала. У 1959/1960 шкільному році їх було 210 з 2958 учнями⁵.

Масова художня самодіяльність розгорнулася після виникнення УСКТ. Треба відзначити, що число колективів постійно змінювалося: з’являлося чимало нових, але також багато розпадалося. Деякі з них існували тільки протягом одного сезону або ставали активними лише тоді, коли наближався огляд. По-різному було з художнім рівнем. Однак кількість і різноманітність колективів свідчить про велике ангажування українців в культурну діяльність. У 1959 р. діяло 26 хорів, 15 драматичних, 15 музичних і 6 танцювальних колективів. У 1961 р. було 62 художні гуртки, в тому 26 хорів, 21 драматичних, 9 танцювальних і 6 музичних⁶.

Помітну роль у культурно-освітньому житті українців відігравав тижневик “Наше слово”, що видавався від червня 1956 р. У ті часи, як і в наступні роки, це була єдина україномовна газета у Польщі. Від грудня 1956 р. почав виходити додаток для дітей “Дитяче слово” (пізніше “Світанок”), а від травня 1958 р. науково-популярний додаток “Наша культура”. Щороку друкувався український альманах під назвою “Український календар”. Окрім того, двічі на місяць транслювалися українські передачі на радіо Кошаліна, Ольштина, Ряшева і Любліна⁷.

Незалежний розвиток українського життя не подобався властям, які після відходу від політики лібералізації 1956 р. почали його обмежувати та контролювати. Під приводом боротьби з “українським націоналізмом” влада почала підпорядковувати собі УСКТ та зводити його діяльність лише до культурно-освітньої ниви – “національної за формою і соціалістичної за змістом”. Для влади націоналістом був кожний, хто домагався справедливої оцінки акції “Вісла”, відновлення Греко-Католицької Церкви, ставив питання про повернення на рідні землі, вільний розвиток української культури та шкільництва тощо. Щоб залякати українську

⁴ *Наше Слово*. 1958. № 29. 20 липня.

⁵ AZUwP. ZG UTSK. Sprawozdanie ZG UTSK dotyczące szkolnictwa ukraińskiego w latach 1956–1960.

⁶ Там само.

⁷ S. Zabrowarny. Geneza i początki działalności Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. S. 153-154.

громадськість, репресовано частину активістів, декого арештовано і ув'язнено (напр., М. Ковальського, Б. Струмінського)⁸.

10 січня 1960 р. у Варшаві відбувся II з'їзд УСКТ. Він проходив під гаслами дальших дій з метою вкорінення українців на північних і західних землях Польщі та боротьби з проявами націоналізму серед українського населення. Віце-міністр внутрішніх справ З. Шнек у промові перед делегатами сказав: “Чи вашим єдиним ворогом є польські націоналісти? Вашим головним завданням є бачити ворога на власному подвір'ї і саме з цього подвір'я вимести сміття залізною мітлою”⁹. На з'їзді головою ГП УСКТ обрано Г. Боярського, а секретарем Ю. Гаврилюка. Вибір нових керманців відбувся, як згадує очевидець, таким чином: представник ЦК ПОРП тов. Скшипчак на засіданні нового ГП запропонував кандидатури у президію, які відтак одногосно затверджено¹⁰. Прийняття рішень стало більш централізованим, бо теренові ланки мали діяти згідно з дорученням центру. Внаслідок вищезгаданих дій влади, а також неможливості реалізації постулату повернення багато осіб вийшло з лав УСКТ. Кількість гуртків зменшилася до 208, до них належало біля 3,5 тис. українців¹¹.

Зміни в діяльності УСКТ не приніс і III з'їзд УСКТ, який відбувся 29 грудня 1963 р. у Варшаві. Головою обрано К. Лащука, а секретарем – Г. Боярського.

Боротьба влади з “українським націоналізмом” утруднювала культурно-освітню діяльність українців. До цього додавалися всілякі перепони, пов'язані з відсутністю інструкторів-фахівців, браком грошей та домівок, де могли б відбуватися репетиції та інші зустрічі. Внаслідок цього зменшилася кількість художніх гуртків. У 1966 р. діяло 15 хорів, 9 музичних груп, 1 танцювальний ансамбль. Зросло (до 44) тільки число драмгуртків, бо для їхньої діяльності не вимагалось значних коштів, оскільки репетиції могли відбуватися в приватних квартирах¹². Досягненням було те, що в 1967 р. українці добилися згоди влади на організацію загальнопольських фестивалів української культури – вони спочатку називалися переглядами культурної діяльності УСКТ. Кожному фестивалю передували регіональні відбірні огляди¹³. Ті концерти та сам фестиваль, хоча відбувалися нерегулярно, здобули велику популярність серед українців, які масово з'їжджалися з усіх закутків Польщі. Завдяки тому встановлювалися нові контакти, відбувалися товариські зустрічі, обмін думками.

Великим ударом для української громадськості стало обмеження мережі шкільництва рідною мовою. У 1969/1970 р. працювали лише три початкові школи (Бялий Бур, Бані Мазурські, Ярошувка) та один загальноосвітній ліцей в Легницах, а також українські класи в польському ліцеї в Гурові Ілавецькому. Число пунктів навчання зменшилося до 96. Загалом українську мову вивчав 2341 учень, в тому

⁸ М. Трухан. *Українці у Польщі після другої світової війни 1944–1984*. Торонто, 1990. С. 204-205.

⁹ *Наше слово*. 1960. 31 січня.

¹⁰ М. Сивіцький. *Записки сірого волиняка*. Львів, 1996. С. 276-277.

¹¹ AZUwP, ZG UTSK. *Sprawozdanie z trzydziestoletniej działalności UTSK z 1986 r.*

¹² AZUwP, ZG UTSK. *Stan organizacyjny UTSK na przestrzeni lat 1959–1966*.

¹³ М. Трухан. *Українці у Польщі...* С. 160-161.

числі в початкових школах – 221, середніх – 214, в пунктах – 1906 учнів. Перестали існувати Бартошицький педліцей та учительські курси в Щеціні¹⁴.

Дискусія над “Тезами ЦК ПОРП на V з’їзд Партії” послужила українцям нагодою для висловлення своїх постулатів. У них йшлося про сприяння владними структурами культурно-освітній діяльності, українськомовні програми на загальнопольському радіо, припинення розповсюдження в ЗМІ та книжкових виданнях поглядів, що фальсифікують українсько-польське минуле¹⁵. 2 листопада 1968 р. делегація комбатантів з Лемківщини, що воювали в рядах Червоної та Польської армій, спрямувала до підготовчої Комісії V з’їзду ПОРП петицію, в якій домагалися перш за все:

- відшкодування за моральні і матеріальні кривди, скоєні акцією “Вісла”;
- повної рівноправності у сферах: політичній (представництво в органах самоврядування та сеймі), господарській (скасування декрету від 27 липня 1949 р. і закону від 12 березня 1958 р.) та в культурній (розвиток культури, охорона пам’яток, відкриття музею, створення професійного лемківського ансамблю);
- гарантії обов’язкового навчання української мови й створення можливостей для розвитку освіти національною мовою для дорослих;
- визнання заслуг лемків у боротьбі з нацизмом¹⁶.

На жаль, всі ці постулати залишилися лише на папері.

Чергове маніфестування українцями власної позиції незаперечно засвідчувало відчуття ними своєї національної окремішності та їхній опір денационалізаційному процесові. Для влади воно означало, що політика щодо українців, за винятком їх господарчої стабілізації на західних та північних землях, не закінчилася успіхом. Отож влада посилила нагляд над тереновими ланками УСКТ та приступила до поступової ліквідації культурно-освітнього життя українців¹⁷.

10 грудня 1967 р. у Варшаві відбувся IV з’їзд УСКТ. На з’їзді взяв слово секретар Комісії ЦК ПОРП у національних справах В. Скіпчак. Усе ним сказане прогнозувало більш жорстоке ставлення влади щодо українців. Він ствердив, що головне завдання УСКТ – надалі посилювати ідеологічну та політичну роботу серед українців. Водночас він наголосив на необхідності негайної інтеграції українського населення з польським шляхом включення гуртків УСКТ у діяльність, корисну для польського середовища, та тіснішого контакту з партійними установами й органами місцевої влади¹⁸. Додаймо, що під такою “інтеграцією” власті розуміли денационалізацію. Головою ГП УСКТ обрано М. Королька, а секретарем Г. Боярського.

¹⁴ AZUwP. ZG UTSK. Informacja o nauczaniu języka ukraińskiego wg stanu na koniec roku szkolnego 1969/70.

¹⁵ AZUwP. ZG UTSK. Wnioski i zadania ZW UTSK we Wrocławiu i jego grupy partyjnej w świetle “Tez KC PZPR na V zjazd Partii” z 24 października 1968 r.; Informacja w sprawie postulatów ZM UTSK w Zielonej Górze w związku z V zjazdem PZPR z 2 listopada 1968 r.

¹⁶ AZUwP. ZG UTSK. Petycja delegacji kombatantów z Łemkowszczyzny do Komisji Wniosków V zjazdu PZPR z 2 listopada 1968 r.

¹⁷ R. Drodz. *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989*. Warszawa, 2001. S. 262.

¹⁸ *Наше слово*. 1968. 14 січня.

Грудневі події 1970 р. у Польщі послабили утиски національних меншин. Зміна правлячої верхівки та виступ Першого секретаря ЦК ПОРП Едварда Гєрека вселяли надію на оновлення державної політики, в тому й у національному питанні. Отже українська громадськість заново почала вживати заходів щодо реалізації своїх постулатів. У січні 1971 р. українські представники з Горлицького та Кроснянського повітів та міста Вроцлава направили лист до Політбюро та Секретаріату ПОРП, в якому наголошували на необхідності розв'язання низки проблем, що непокоїли українців Польщі. Додано також петиції з 1956 і 1968 рр. з проханням їх розглянути¹⁹. В листопаді 1971 р. такі ж вимоги теренові структури УСКТ Ряшівського воєводства висловили в заяві, адресованій підготовчій комісії VI з'їзду ПОРП. У заяві було досить докладно охарактеризовано ситуацію українського населення в Польщі, порівнюючи її з становищем національних меншин в Чехословаччині й НДР, та негативний підхід урядових осіб на місцях до реалізації директив ПОРП. У ній також мовилося, що ГП УСКТ діє на шкоду українцям. Це була явна недисциплінованість теренових відділів УСКТ щодо ГП²⁰. Отже нічого дивного, що згаданий документ викликав бурхливу реакцію державної влади й ГП УСКТ щодо осіб, які його підписали. Однак 15 грудня 1971 р. у листі до ЦК ПОРП повітове правління в Горлицях підтвердило свою позицію, а також повідомило ГП УСКТ про факт залякування владою авторів заяви до VI з'їзду ПОРП²¹. 23 листопада 1971 р. правління гуртка УСКТ у Гданську звернулося з листом до VI з'їзду ПОРП, в якому серед іншого домагалася запевнити українцям представництво в сеймі ПНР, підпорядкувати УСКТ міністерству культури і мистецтва, а не МВС, як це було досі, відкрити український музей з науковим відділом Польської Академії Наук (ПАН), виділити більші фінансові засоби на культурно-освітню діяльність²². Однак влада вирішила покарати ініціаторів тих звернень і застосувала щодо них репресії. З тих причин V (23 квітня 1972 р.), VI (12–13 червня 1977 р.) та VII (29 червня 1980 р.) з'їзди УСКТ не принесли пожвавлення праці Товариства. На V і VI з'їздах головою обрано М. Королька, а секретарем О. Гнатюка, а на VII з'їзді головою став Є. Кохан, секретарем залишився О. Гнатюк.

Згаданий напрям дій влади відповідав тезі про однонаціональний характер Польської держави. Її здійснення на практиці зводилося до денационалізації меншин і поступової ліквідації їхніх товариств, існування яких ставило під сумнів істинність згаданої тези. Новий територіальний поділ Польщі в 1975 р. призводив до значних обмежень та послаблення діяльності УСКТ. У наслідок його було ліквідовано повітові структури Товариства, а при нагоді також й воєводські. Не випадково

¹⁹ AZUwP. ZG UTSK. Pismo do Biura Politycznego i Sekretariatu KC PZPR w sprawie położenia ludności ukraińskiej w Polsce z 15 stycznia 1971 r.

²⁰ AZUwP. ZG UTSK. Pismo zarządów terenowych UTSK z województwa rzeszowskiego w sprawie położenia ludności ukraińskiej w PRL z listopada 1971 r.

²¹ AZUwP. ZG UTSK. Pismo ZP UTSK w Gorlicach do KC PZPR w sprawie pisma do VI zjazdu PZPR z 15 grudnia 1971 r.

²² Archiwum Państwowe w Gdańsku. KW PZPR. Sygn. 1871. List ZM UTSK w Gdańsku do VI zjazdu PZPR z 23 listopada 1971 r.

зміни ці збіглися в часі з посиленням дій щодо творення однопонаціональної держави. В лютому 1976 р. III пленум ЦК ПОРП ствердив, що дальший розвиток Польщі повинен прямувати до моделі етнічно однорідної держави. Тому було прискорено денаціоналізаційні дії, у тому числі знищено пам'ятки української культури на південно-східній території Польщі. У серпні 1977 р. влада поміняла назви майже 120 місцевостей. Проте такі дії зустрілись із опором не лише української суспільності й УСКТ, а й ПАН і Спілки польських письменників. Протягом кількох наступних років голоси спротиву лунали марно, і щойно в січні 1981 р., на хвилі віднови, повернуто старі назви²³.

Важливим завданням було залучення до праці в УСКТ української молоді. З дозволу влади у березні 1973 р. керівництво УСКТ вирішило включити молодь у всі форми статутної діяльності. Завдяки цьому ряди Товариства почали поповнюватися молодими людьми. Цьому сприяв фактор зростання кількості українців у середніх і вищих польських школах, випускників українських шкіл у пунктах навчання рідної мови. Це були молоді, сповнені запалу люди, яких захоплювала ідея праці на благо української суспільності. Головним чином саме вони підсилювали ряди УСКТ, бо ж альтернативи товариству не було. Якщо наприкінці 1969 р. число членів УСКТ дорівнювало 4753 чоловік, то 1976 р. на обліку УСКТ було 5400 членів, згромаджених у 175 гуртках. Ріст чисельності членів став помітним передусім у міських гуртках, які зосереджували 67% молоді до 25 років²⁴.

Внаслідок політики влади та асиміляційних процесів наступила глибока криза в українському шкільництві. В 1980/1981 році в ліцею в Легниці вчилися 112 учнів, в Гурові Ілавецькому – 77, в Бялому Борі – 78, Банях Мазурських – 42 учні. У 28 пунктах навчалася 551 дитина. Всього 860 учнів вивчало рідну мову. Треба додати, що це був також наслідок організації збірних шкіл, байдужості декотрих батьків, нестачі відповідної кількості вчителів та неприхильності деяких чиновників до українського шкільництва²⁵.

Менш активною стала діяльність у сфері культури. Якщо в 1971 р. працювало понад 60 творчих колективів, то в 1976 р. їх було тільки 43. Упродовж 1972–1974 рр. вони дали 360 концертів²⁶. Особливу пошану та популярність мали хори “Журавлі” і “Дума” та молодіжні гурти, що діяли при ліцеї в Легниці і Гурові Ілавецькому. Доречно наголосити, що важливу роль у самодіяльному русі відіграла молодь і студенти. Завдяки їхній активності не лише припинилася низхідна тенденція в культурній самодіяльності українців, а навпаки – виконавський рівень деяких ансамблів сягнув рівня професійності. Завдяки молоді і студентству творилися театральні групи поезії і живого слова, збільшилася кількість естрадних колективів. У тому власне часі почали організовуватися “Молодіжні ярмарки” в Іданську та рейд “Карпати” – літня мандрівка рідною землею. Внаслідок цього процесу в 1980 р. число ансамблів збільшилося до 67, вони провели 570 концертів²⁷.

²³ T. Kuzio. Miedzy młotem a kowadłem – ukraińska mniejszość narodowa w Polsce // *Kontakt*. 1985. Nr 1. S. 69.

²⁴ AZUwP. ZG UTSK. Referat sprawozdawczy ZG UTSK na VI zjazd UTSK z 12 czerwca 1976 r.

²⁵ AZUwP. ZG UTSK. Stan nauczania języka ukraińskiego w latach 1976–1981.

²⁶ AZUwP. ZG UTSK. Referat sprawozdawczy ZG UTSK na VI zjazd UTSK z 12 czerwca 1976 r.

²⁷ AZUwP. ZG UTSK. Referat sprawozdawczy ZG UTSK na VII zjazd UTSK z 29 czerwca 1980 r.

Пожвавлення українського культурного руху владі не було вигідне, оскільки художні імпрези розбурхували почуття національної окремішності українців. Тому вона намагалася обмежити таку діяльність. Видимим свідченням цього є хоч би той факт, що влада не дала згоди на утворення професійного українського ансамблю пісні і танцю “Кобза”, чинила перешкоди в організації фестивалів української культури, які через це відбувалися нерегулярно.

Початок 80-х років ХХ ст. став переломним у житті українського населення в Польщі. Виникнення “Солідарності” й загальне політичне пожвавлення польського суспільства впливало також на українців. Оновлення політичного життя вони сприйняли як надію на покращення свого становища. У петиції, яку українці зі Щеціна подали до сейму, було написано: “Ми, громадяни Польщі української національності, разом з усім польським народом щиро вітаємо процес оновлення в суспільному та політичному житті нашої держави. Надіємось також на зміну в ставленні уряду й органів державної адміністрації до питання національних меншин у Польщі та їх суспільно-культурних потреб”. В дальшій частині петиції записано 25 основних постулатів, що торкалися культурно-освітніх і релігійних потреб українців²⁸. Поновлено також заходи щодо відкриття українського музею, а в травні 1981 р. відбулася зустріч представників УСКТ з представниками Інституту історії ПАН. На ній було досягнуто певних домовленостей щодо об’єктивного підходу до польсько-українських відносин і представлення їх широкій публічній opinii²⁹.

Помітним ставав поділ в УСКТ на прихильників старої лінії, які допускали невеликі реформи, та ініціаторів радикальних змін. Проте усі заходи на деякий час були припинені воєнним станом, що був оголошений 13 грудня 1981 р. Припинено на короткий час діяльність УСКТ, інтерновано кільканадцять українців – діячів “Солідарності”. Посилилася антиукраїнська пропаганда, згодом почали з’являтися великими накладками праці Е. Пруса. Однак, подолання українцями, особливо молоддю та студентами, психозу страху, спричинило те, що боротьба за свої права не припинилася. Почали створюватися прицерковні товариства та інші організації. При Об’єднанні польських студентів утворилася Загальнопольська рада культури студентів національних меншин з сильною Секцією української культури, яка почала видавати часопис “Зустрічі”. В грудні 1983 р. вийшов перший номер “Листка Мирян”, присвячений релігійному життю українців Польщі. В березні 1984 р. група греко-католицьких діячів звернулася до Конференції Єпископату Польщі з вимогою номінації греко-католицьких єпископів, повернення церков, посилення конфесійної свідомості греко-католиків, приналежних до латинських парафій, тощо³⁰. І хоча ці постулати залишилися на папері, ставлення польського духовенства почало змінюватися на краще, особливо коли Папою став Іван Павло II. Це також проявилось у згоді влади, в тому числі і світської, на приїзди до Польщі греко-католицького архієпископа Мирослава Марусина.

²⁸ Archiwum Akt Nowych. Urząd do Spraw Wyznań. Sygn. 13/288. Petycja KM UTSK w Szczecinie do Sejmu, Rady Państwa i Rządu PRL z 6 listopada 1980; R. Drozd. *Polityka władz...* S. 295-298.

²⁹ AZUwP. ZG UTSK. Sprawozdanie ze spotkania pracowników IH PAN z przedstawicielami UTSK 14 maja 1981 r.

³⁰ *O tożsamość grekokatolików. Zbiór dokumentów z historii Cerkwi grekokatolickiej w Polsce* / Pod red. M. Czecha. Warszawa, 1992. S. 37-44.

Політичні зміни та активність українців сприяли розвиткові (повільному, але систематичному) українського шкільництва та аматорського мистецького життя, яке від 1987 р. набуло нової якості внаслідок гастролей ансамблів з України. На кінець 80-х рр. XX ст. УСКТ нараховувало 181 гуртків (7771 члени). Діяло 47 ансамблів, у тому числі 15 фольклорних, 18 інструментально-вокальних, 5 хорів, 4 танцювальні колективи, 1 драмгурток, 3 гурти співаної поезії і живого слова. Працювало 56 пунктів навчання української мови, діяла початкова школа ім. Т. Шевченка в Білому Борі, при якій на суспільні кошти побудовано гуртожиток, ліцей в Легніцах та українські класи в початковій школі в Банях Мазурських і ліцеї в Гурові Ілавецькому. Всього української мови навчалось 1432 учнів³¹.

Такі зміни у поведінці українців не могли не вплинути на позицію керівництва УСКТ, хоча у перших роках після скасування воєного стану воно надалі старалося бути лояльним щодо ПОРП. Було утворено спецкомісію, яка оцінила діяльність деяких членів УСКТ під ідеологічним оглядом³². Тому VIII з'їзд УСТ, який відбувся 23–24 червня 1984 р. у Варшаві, не приніс великих змін, крім введення у статут норми про формування воєводських відділень УСКТ. Головою надалі став Є. Кохан, а секретарем О. Гнатюк. Однак з часом керівництво приступило до інтенсивної праці. Відбулися численні зустрічі з владою різних щаблів, на яких ставились конкретні вимоги, що торкалися культурно-освітньої діяльності товариства. Успіхом закінчилися клопотання про будову гуртожитку та спортивного залу при українській школі у Бялому Борі та організація фестивалів української культури у Сопоті.

11–12 червня 1988 р. у Яхранці біля Варшави пройшов IX з'їзд УСКТ. Частина делегатів почала голосно домагатися вирішення нагальних проблем, включно із забезпеченням українського представництва в сеймі³³. Невдоволення учасників з'їзду привело до змін в керівництві УСКТ. Щоправда, головою залишився Є. Кохан, але секретарем не обрано О. Гнатюка. У вересні на засіданні ГП УСКТ секретарем став Б. Мартинюк. Однак влада вирішила встановити посаду директора організаційного бюро ГП УСКТ, на яку призначила О. Гнатюка. Таке явне втручання влади викликало спротив більшості членів ГП. До цього ж додалася нехоть деяких членів керівництва до реформування праці товариства. Це все призвело до малоефективної діяльності ГП УСКТ³⁴. У лютому 1989 р. ГП УСКТ надіслало до польських центральних властей рапорт, в якому охарактеризувало становище українців у Польщі та ще раз наголосило на основних постулатах. Рапорт сейм відхилив, вважаючи, що усі потреби українців задовольняються³⁵.

Переломним моментом став Фестиваль української культури у Сопоті (1–2 липня 1989 р.). Він проходив після червневих виборів до парламенту, в яких перемогла опозиція – “Солідарність”. Зокрема, депутатом став українець д-р В. Мокрий, що викликало неприховану радість серед українців. Фестиваль за-

³¹ AZUwP. ZG UTSK. Referat sprawozdawczy ZG UTSK na IX zjazd UTSK z 11 czerwca 1988 r.

³² R. Drozd. *Polityka władz wobec...* S. 308-309.

³³ AZUwP. ZG UTSK Protokół z IX zjazdu UTSK z 12 czerwca 1988 r.

³⁴ М. Вербовий. Погляд з перспективи – і часу, і відстані // *Український альманах*. 2000. С. 91.

³⁵ R. Drozd. *Polityka władz...* S. 324-326.

кінчився маніфестацією. Замайорів синьо-жовтий прапор та прозвучав гімн “Ще не вмерла Україна”. До згромаджених людей промовили В. Мокрий та Б. Горинь. У вересні Є. Кохан та О. Гнатюк покинули керівництво УСКТ. 24–25 лютого 1990 р. у Варшаві відбувся надзвичайний з’їзд УСКТ, на який запрошено представників широкої української громади. Створено Об’єднання українців у Польщі. Його головою став Ю. Рейт, а секретарем М. Кертичак. На той час ОУП нараховувало 181 гурток, який об’єднував понад 7,7 тис. членів³⁶.

³⁶ AZUWP, ZG UTSK. Referat sprawozdawczy ZG UTSK na IX zjazd UTSK z 11 czerwca 1988 r.